

Industria is een uitgave van
Stichting Federatie Industrieel
Erfgoed Nederland,
oktober 2002, nummer 4
www.industrieelerfgoed.nl

Monument van de maand

De kolenbunker van de textielfabriek van de Fa. L.van Heek

Inhoud

- 1 Monument van de maand
- 2 Fien Nieuws
- 2 Agenda
- 3 Nieuws uit de aangesloten
organisaties
- 4 Berichten
- 6 Literatuursignalering
- 8 Industrieel erfgoed
met smaak

Losser, kolenbunker

Aan de Gronausestraat te Losser, een dorp gelegen tussen Enschede en de Duitse grens, werd in 1926 een grote textielfabriek gebouwd in opdracht van

de uit Enschede afkomstige textiel-ondernemer Ludwig van Heek en zijn zoon Helmich Jan Paul. De textielfabriek werd ontworpen door het

architectenbureau Beltman, een bureau met een jarenlange ervaring en reputatie in het ontwerpen van textielfabrieken in Twente en de Achterhoek. De textielfabriek 'L. van heek en Zn. NV' in Losser was de laatste groot schalige textielfabriek die in de Twentse regio volgens de traditionele fabrieksarchitectuur werd gebouwd. De monumentale fabriekshal, opgetrokken in baksteen en voorzien van traditionele stalen ramen, oogt als een fabriekscomplex uit het einde van de negentiende eeuw. Slechts enkele onderdelen van de fabriek, zoals de moderne betonnen draagconstructie in het interieur van de weverij en het deels in beton opgetrokken gebouw van de kolenbunker herinneren aan de late bouwperiode van het complex (1926-1928). De voormalige kolenbunker van de textielfabriek van Van Heek is eveneens door architectenbureau Beltman ontworpen en bevindt zich op het achterterrein van de fabriek, naast het voormalige machinehuis, waar de stoom-

machine en de elektrische centrale van de fabriek hebben gestaan. De kolenbunker is een smal, hoog gebouw, dat is opgetrokken uit een betonnen draagconstructie, waarvan de tussenwanden zijn opgevuld met baksteen. Boven de eerste verdieping kraagt het silo-achtige gebouw iets uit, in dit gedeelte bevinden zich in het interieur vier betonnen vierkante kolenbunkers, met aan de onderzijde trechtervormige openingen, waaruit de kolen konden worden gelost. Het gebouw heeft een plat dak en een fraai afgewerkte betonnen dakrand, waardoor het gebouw harmonieert met zijn directe omgeving. De kolenbunker was bestemd als opslagplaats voor steenkool, waarmee in het naastgelegen ketelhuis de stoomketels konden worden gestookt. De zware betonconstructie van de kolenbunker werd door de architect ontworpen uit een oogpunt van brandpreventie. De kolenbunker van de Losserse textielfabriek is de laatste in Nederland overgebleven kolenbunker, gebouwd voor de textiel-

industrie en is daarmee een bijzonder industrieel monument. Tot voor kort stond een soortgelijke, geheel betonnen kolenbunker op het terrein van de voormalige textielfabriek van de Fa. 'Bamshoeve' in Enschede. Deze kolenbunker werd in mei 2000 zodanig ontzet door de explosies, ontstaan door de vuurwerkkramp, dat het bouwwerk in februari 2001 moest worden opgeblazen. De Losserse kolenbunker met het aangrenzende ketelhuis werd in 2001 door brand getroffen en sloop leek de enige optie. In het kader van het stimuleringsprogramma Industrieel erfgoed van de provincie Overijssel werd actief gewerkt aan een mogelijke nieuwe bestemming voor het complex. Dit resulteerde in een plan om de kolenbunker annex machinehuis te verbouwen tot brandweerkazerne, dat augustus j.l. officieel werd gepresenteerd. Het ontwerp voor de verbouwing tot brandweerkazerne is gemaakt door een architectenbureau uit Deventer.

14 september tot 1 december 2002.

- 'Zwarte Rook' Over de betekenis van steenkool voor de fotografie. Rotterdam, Nederlands Foto Instituut.

Verder organiseert de Stichting Beeldende Amateurkunst (SBA) i.s.m. het Nederlands Foto Instituut een project voor amateur-fotografen met als thema industriële bouwwerken, in de periode oktober 2002 tot en met voorjaar 2003. Meer informatie over dit project bij de SBA (tel. 030-234 22 11), en in *Industria* 2002, nr. 3.

2. Postzegelserie Industrieel Erfgoed

TPG Post heeft op 23 september j.l. een velletje van 10 postzegels uitgegeven met als thema 'Industrieel Erfgoed'. Het is voor het eerst sinds de uitgifte van drie Zomerzegels in 1987 dat de Nederlandse Post aandacht besteedt aan dit onderwerp, en er wordt nu groots uitpak met 10 verschillende zegels! De directe aanleiding voor deze uitgifte is het 150-jarig bestaan van het stoomgemaal de Cruquius in de Haarlemmermeer.

Op de zegels staan afgebeeld: de kalkovens te Dedemsvaart, de scheepswerf in Spakenburg, het stoomgemaal de Cruquius, de mijnschacht van de Oranje-Nassaumijn te Heerlen, een

houten zoutboortoren bij Hengelo, de Amerikaanse windmotor bij Weidum, de brouwzaal van bierbrouwerij 'de Drie Hoefijzers' te Breda, de steenfabriek bij Zevenaar, de waterzuiveringsinstallatie van Tilburg en een jaknikker bij Schoonebeek. Alle postzegels zijn voorzien van een tab met daarop achtergrondinformatie over het afgebeelde object. Tegelijk met deze uitgifte verschijnt een speciaal themaboek met als titel 'Industrieel Erfgoed'. In deze uitgave worden de afgebeelde industriële objecten uitvoerig beschreven. Het themaboek is verkrijgbaar bij TPG Post, onder bestelnr. 692503. Prijs: € 22,95.

Fien Nieuws

FIEN-najaarsvergadering, Middelburg/Zeeuws-Vlaanderen

13.30:

Op zaterdag 9 november organiseert FIEN de najaarsvergadering voor deelnemers uit de aangesloten organisaties.

Het programma is als volgt:

10.30: aankomst deelnemers NS-station Kruijningen.
10.35: transfer per bus naar de vergaderlocatie in Kruijningen.

10.45 - 12.30: najaarsvergadering in 'Ons Dorps huis', Berghoekstraat 3 te Kruijningen, met lunch.

12.30: start excursieprogramma, via een overvaart met het veer Kruijningen-Perkpolder naar Zeeuws-Vlaanderen. Deze veerverbinding zal in 2003 worden opgeheven als de nieuwe tunnel onder de Westerschelde in gebruik wordt genomen.

17.30:

De kosten voor het programma bedragen: € 10,- (incl. vervoer per bus en lunch).

start excursieprogramma, met bezoeken aan:

- Koewacht, vlasroterij.
- Sluiskil, Cokesfabriek (gesloten in 1998), met o.a. bezichtiging van de elektrische centrale met Jugendstil-interieur en de stoommachine uit 1913. Voor dit unieke industriële monument wordt een nieuwe bestemming als industriemuseum onderzocht.
- Sluiskil, met mogelijk een korte blik op de gashouders van Fa. Hydro Agril.
- Sas van Gent, kort bezoek aan het industriemuseum.

einde excursie bij het NS-station Kruijningen.

Agenda

1. Erasmusprijs 2002

De Erasmusprijs 2002 is op 23 oktober door ZKH Prins Bernhard uitgereikt aan het Duitse fotografenpaar Bernd en Hilla Becher. Het Duitse fotografenpaar wordt beschouwd als pionier op het gebied van industriële documentaire fotografie. Vanaf de jaren vijftig hebben zij systematisch in vele landen industriële objecten vastgelegd in sobere zwartwitfotografie, zoals mijn-

schachten, watertorens, koeltorens, fabrieksgebouwen. Naar aanleiding van de uitreiking van de Erasmusprijs aan de Bechers wordt in Nederland een aantal tentoonstellingen georganiseerd met als centraal thema 'industriële fotografie'. Hieronder een overzicht van deze tentoonstellingen:

- **Bernd en Hilla Becher:** gevelmuren gefotografeerd na 1970; *Huis Marseille, Amsterdam, van 1 september*

tot 24 november 2002.

- **'De bloeiperiode van het Nederlandse bedrijfsfotoboek'**, met fotografisch werk van Paul Huf, Violette Cornelius, Ed van der Elsken e.a. *Rotterdam, Museum Boijmans van Beuningen, van 6 september tot 3 november 2002.*
- **'Industriële Structuren'**; werk van Bernd en Hilla Becher, *Stedelijk Museum, Amsterdam, van*

Nieuws uit de aangesloten organisaties

1. Stichting Industrieel Erfgoed Deventer (SIED)

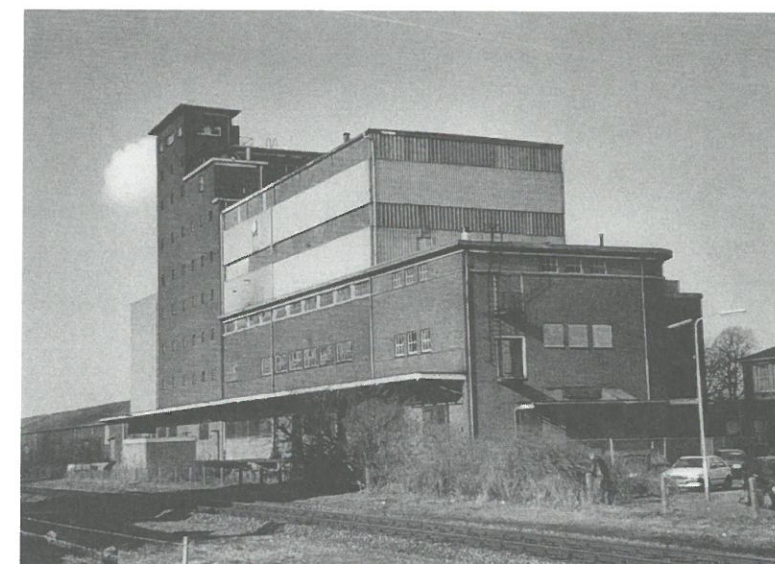
De SIED heeft in samenwerking met de VVV-Deventer onlangs twee nieuwe wandel- en fietsroutes langs industrieel erfgoed uitgebracht. De brochure 'De Oude Schil, Raambuurt en Bergweide' voert langs industriële architectuur in de wijken rondom de oude binnenstad en kost €3,50. De brochure 'Deventer, nijvere Hanzestad van handel en wandel' is een herziene en uitgebreide uitgave van een bestaande stadswandeling die voert langs de historie van Deventer bedrijven die hun oorsprong hebben in de binnenstad, en kost € 2,25. Beide brochures zijn verkrijgbaar bij de ANWB-VVV aan de Keizerstraat 22.

2. de Nederlandse gemalenstichting (NGS)

De NGS heeft onlangs een video-cd uitgebracht met een duur van 17 minuten. Op de video-cd is een aantal stoomgemalen (Cruquius, Mastenbroek, Hertog Reijnout, Halfweg en de Vier Noorder Koggen te Medemblik) en een elektrisch gemaal (Sudergemaal, Nijbeets) in werking te zien. De video-cd is afspeelbaar op dvd en op de PC met Windows XP met een dvd-programma. De vcd is te bestellen door € 5,- te storten op giro 4327605 t.n.v. R. van Gaalen te Hoofddorp. Na vermelding van adresgegevens in het mededelingenvak wordt de vcd U toegezonden. De door de NGS uitgebrachte publicatie 'Gemalen... het behouden waard' is in verband met de komende feestdagen in prijs verlaagd: met ingang van 1 november is de prijs van het boek verlaagd van € 23,- naar € 20,- (incl. verzendkosten). Het boek wordt toegezonden na overmaking van € 20,- op giro 4327605 t.n.v. van R. van Gaalen, Hoofddorp.

3. Stichting Industrieel Erfgoed Gelderland-Flevoland (SIEGF)

De Stichting Industrieel Erfgoed Gelderland-Flevoland heeft samen met twee lokale monumentenorganisaties in Winterswijk in 2001 het voormalige silocomplex van de Landbouwereniging ABCTA in Winterswijk voorgedragen

Winterswijk, graansilo

voor plaatsing op de Rijksmonumentenlijst. De silo van de ABCTA werd in 1940 gebouwd naar een ontwerp van architect J.G.A. Heineman uit Velp. Het silogebouw werd aan de Landbouwstraat langs de spoorlijn Winterswijk-Zutphen gebouwd, in de stijl van de Nieuwe Zakelijkheid. Het silocomplex in Winterswijk is van belang omdat het hierbij gaat om een van de laatste nog aanwezige grootschalige landbouwcoöperatiegebouwen in de Achterhoek, en daarnaast omdat het complex ondanks latere uitbreidingen nog grotendeels in de oude staat verkeert. In 1994 kwam het complex leeg te staan. De eigenaar wilde het complex slopen en de vrijkomende grond gebruiken voor de nieuwbouw van woningen en een supermarkt. Eind augustus j.l. echter werd bekend dat het silocomplex definitief als Rijksmonument beschermd is en dus niet gesloopt kan worden. Inmiddels heeft een lokale bioscoopexploitant plannen ontwikkeld om in het 35 meter hoge silocomplex enkele bioscoopzalen, bowlingbanen, een discotheek en diverse horecafaciliteiten onder te brengen.

GRONINGEN

Kloosterburen: de oude monumentale smederij van Piet Vonck aan de Hoofdstraat in Kloosterburen zal eind volgend jaar worden gesloten. De traditionele smederij werd in 1927 gebouwd door de vader van de huidige eigenaar, Tunnis Vonck. De smederij bezit een aantal fraaie machines, waaronder een automatische smeedhamer uit 1900, met een valgewicht van 35 kilo, die vooral werd gebruikt om ploegscharen te slijpen. Een oude elektromotor drijft het apparaat aan via meterslange drijfriemen. Andere antieke machines zijn de twee ton wegende draaibank uit 1930 en een verticale staande boormachine uit 1938. De smederij heeft zich de laatste jaren vooral gespecialiseerd in restauratiewerk, zoals het herstellen van hekwerken en ijzeren torenspitsen. De smederij is verkocht aan een handelaar in onroerend goed. Wat er met het unieke machinepark gaat gebeuren, is nog niet bekend.

DRENTHE

Assen: de cultuurhistorische stichting 'Het Drents Plateau' is begonnen met een megaklus: de inventarisatie van alle objecten in de provincie die een relatie hebben met de natte geschiedenis van Drenthe. Bij de te inventariseren objecten wordt gedacht aan brugwachterswoningen, sluisen, afgesneden beekbochten, bruggen, kades, maar ook aan restanten van openluchtzwembaden! Over het project zijn alle Drentse gemeenten en waterschappen ingelicht. Voor de uitvoering van het project heeft het Drents Plateau is een financiële bijdrage verkregen van de Koninklijke Heidemaatschappij afdeling Drenthe.

Om inzicht te krijgen in het aantal te inventariseren objecten, wordt binnenkort begonnen met een proefinventarisatie in Meppel, Zuidoost-Drenthe, het Hunzegebied en de omgeving van het Leekstermeer.

Nijensleek: in het ten noordoosten van Steenwijk gelegen dorpje Nijensleek is de stichting DBF-bedrijfsontwikkeling uit Assen gestart met de restauratie van een voormalige zuivelfabriek annex koffiebranderij. De stichting DBF – een afkorting van Dorp & Bedrijf Friesland – is reeds tien jaar actief als projectontwikkelaar van bedrijfsverzamelgebouwen. De laatste jaren is DBF bezig met het opkopen van oude bedrijfsgebouwen en stationsmonumenten in Noord-Nederland, met als doelstelling deze objecten te restaureren en een nieuwe bestemming te geven. De stichting DBF heeft inmiddels een aantal historische bedrijfspanden in eigendom, zoals de turfstrooiselfabriek in Erica, het glasmuseum te Hoogeveen, een graanpakhuis in Franeker, een gereedschappenfabriek in IJlst, een stationsgebouw in Tzummarum en de locomotiefloods van Nieuweschans. De oude zuivelfabriek in Nijensleek, ook aangekocht door DBF, is een kleinschalig fabriekje uit 1871, dat in latere jaren werd uitgebreid met een winkel en een koffiebranderij. DBF wil haar bezit aan bedrijfspanden de komende twee jaar gaan restaureren en verhuren aan nieuwe eigenaars, waarbij de nieuwe functie moet aansluiten bij het historisch karakter van de oude panden. De restauratie van de zuivelfabriek in Nijensleek staat nu als eerste op het programma.

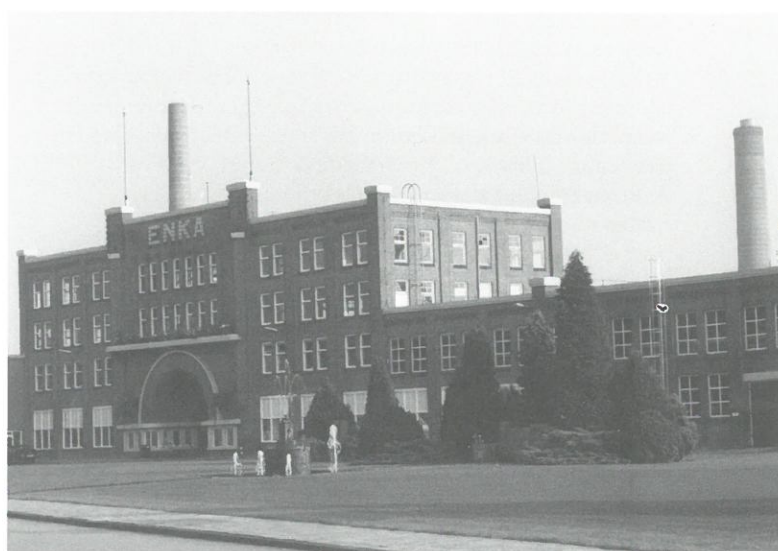
OVERIJSEL

Zwolle: in de wijk Assendorp in Zwolle is een restauratieproject van oude muurreclames gestart. Het initiatief voor dit project ligt bij de vereniging Vrienden van Assendorp (VVA), die een subsidie van de gemeente heeft gekregen in het kader van het project 'Kunst aan de Muur'. Dit project wil stimuleren dat op blinde muurvlakken in oude Zwolse wijken eigentijdse schilderijen worden aangebracht, ter verfraaiing van de wijk. Maar ook oude historische muurreclames worden nu hersteld. In september is het schildersbedrijf Fa. Dokter begon met het herstel van een muurreclame van een voormalig woningbureau aan de Lindestraat, die in de jaren dertig van de vorige eeuw is aangebracht. Deskundig advies bij het restauratiewerk wordt gegeven door muurreclamedeskundige Bart Oost uit Kampen. Hij is betrokken bij de grootscheepse muurreclamerestauraties in Kampen, waar sinds 1980 zo'n 40 oude muurreclames in ere zijn hersteld.

GELDERLAND

Ede: eind september is na vijftien jaar de productie van kunstgarens definitief beëindigd in het fabriekscomplex van de Enkafabrieken te Ede. Het monumentale fabriekscomplex uit 1922 tegenover het spoorwegstation komt daarmee leeg te staan.

De Bond Heemschut en de Stichting Industrieel Erfgoed Gelderland hebben inmiddels een spoedaanvraag ingediend bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg om belangrijke delen van het fabriekscomplex te beschermen. Het gaat hierbij onder meer om het centrale poortgebouw. Het poortgebouw is een in baksteen opgetrokken drielaags pand, met een grote halfronde poortdoorgang die toegang biedt tot het overige fabrieksterrein. Dit type industriële poortgebouwen is inmiddels een zeldzame verschijning geworden in Nederland. De aanvraag voor voorlopige bescherming is ingediend vanwege het voornemen van de directie van Enka om het fabriekscomplex in de loop van 2003 te slopen.

Ede, Enkafabriek

Tiel: Het stationsgebouw van Tiel is na een ingrijpende renovatie die een jaar heeft geduurd, in de oude staat teruggebracht. Het stationsgebouw dateert uit 1881 en wordt door de NS niet meer gebruikt. Het gebouw bestaat uit een tweelaags bakstenen middendeel met schilddak, bekroond door een monumentale klok, en twee eenlaags zijvleugels. Aan de hand van oude tekeningen zijn de raam- en deurpartijen weer in de originele staat teruggebracht. NS wil de oude stationshal en de voormalige bovenwoning van de stationschef als bedrijfsruimte gaan verhuren.

Winterswijk: in oktober wordt begonnen met de langverwachte restauratie van het gebouwencomplex van de voormalige tricotfabriek aan de Wilhelminastraat in Winterswijk. Het fabriekscomplex van de Tricotfabriek, dat voor een groot deel bestaat uit een betonnen weverij uit de jaren twintig, staat reeds 25 jaar leeg. Lang heeft het er naar uit gezien dat redding voor dit laatste 'textielmonument' van Winterswijk niet mogelijk was, en dat sloop de enige optie was. Aanvankelijk zou het nieuwe stadskantoor van de gemeente in de fabrieksgebouwen worden gevestigd, maar dit plan ging uiteindelijk niet door. Woningbouwcoöperatie 'De Woonplaats' kocht het complex met een drietal aannemers en ontwierp een plan voor huisvesting van winkels en appartementen, dat nu gerealiseerd gaat worden. De plannen werden onlangs op Open Monumentendag in de Tricotfabriek gepresenteerd. De nieuwste ontwikkelingen rondom de fabriek zijn nu ook op internet te volgen: www.detricot.nl

UTRECHT

Wijk bij Duurstede: in Wijk bij Duurstede is in juli j.l. de stichting 'Schil met Pit' opgericht. De nieuwe stichting heeft als doelstelling een actieve bijdrage te leveren aan de herinrichting van het gebied rondom de oude historische binnenstad van Wijk bij Duurstede. De stichting wil daarnaast een actieve rol spelen bij het behoud van waardevolle architectuur in de stadswijken ('schil') rondom de oude binnenstad. De stichting heeft direct actie ondernomen in juli j.l. naar aanleiding van gemeentelijke plannen om op de plaats van de oude veilinggebouwen een nieuwbouwwijk te realiseren. De stichting heeft bezwaar aangetekend tegen de door de gemeente aangevraagde sloopvergunning van het veilingcomplex. Aanvullend hierop heeft de stichting bij de staatssecretaris van O.C.W. een verzoek ingediend om de veilinggebouwen als rijksmonument aan te wijzen. Inmiddels heeft het veilingcomplex een voorlopige bescherming gekregen tot juni 2003. Het veilingcomplex bestaat uit een in 1948 gebouwde stapelhal, met het in 1949 daarvoor gebouwde complex, bestaande uit een veilingzaal, kantine en kantoren. Voor de aanwijzing van het veilingcomplex tot Rijksmonument heeft 'Schil met pit' de volgende argumenten naar voren gebracht:

- de cultuurhistorische betekenis voor Wijk bij Duurstede, als regionaal centrum voor de fruitteelt
- de zeldzaamheidswaarde, de fruitveiling van Wijk bij Duurstede is waarschijnlijk nog de enige authentieke fruitveiling (met klok, houten banken, gedenksteen) van Nederland
- de architectuurhistorische waarde van het gebouw, de Wijker veiling is een gaaf voorbeeld van een bouwstijl waarbij stijkenmerken van het 'Nieuwe Bouwen' worden gecombineerd met een traditionele, classicistische stijl. Van het interieur valt vooral het veilinglokaal op, dat nog geheel authentiek is met speciaal daarvoor vervaardigd instrumentarium (o.a. klok), meubilair (banken, zetel veilingmeester), herdenkingssteen 50-jarig bestaan, lampen etc. De stapelhal heeft een in de nok doorlopende lichtkap.

NOORD-HOLLAND

Amsterdam: het voormalige pakhuis 'Australië' aan de Oostelijke Handelskade is op 16 september j.l. volledig uitgebrand. Het pakhuis maakte deel uit van een rij van drie pakhuisen, het inmiddels gerenoveerde pakhuis 'Wilhelmina', 'Australië' en het koelpakhuis 'Amerika', dat onlangs is gesloopt om plaats te maken voor een nieuwbouwproject. De pakhuisen werden in de periode 1893-1895 gebouwd voor het Blauwhoedenveem.

Het pakhuis 'Australië', waarvan een deel van de bakstenen buitenmuren en de ijzeren draagconstructie nog overeind staat, is al eerder in 1948 deels door brand verwoest en daarna weer opgebouwd. De brand betekent een forse tegenslag voor het nieuwbouwrenovatieproject langs de Oostelijke Handelskade dat bekend staat onder de naam 'Nieuw Amerika'.

Anna Paulowna, stoomgemaal Wijdenes Spaans

Anna Paulowna: het waterschap 'Hollands Kroon' heeft plannen om het oude stoomgemaal 'Wijdenes Spaans' te vervangen door een nieuw gemaal. Het stoomgemaal is gebouwd in 1873 aan de Van Ewijkvaart, aanvankelijk als stoomgemaal, later werd overgegaan op dieselmaling, nog weer later volgde de elektrificatie. Het karakteristieke witgepleisterde gemaal met fraaie neoclassicistische rondboogramen staat op de Rijksmonumentenlijst.

Sinds 1873 bemaalt het gemaal de Westpolder bij Anna Paulowna en een deel van de Oostpolder. De capaciteit van het oude gemaal is niet meer voldoende, en enkele jaren geleden ontstond er een lek in het stroomkanaal onder het gemaal. Het waterschap wilde aanvankelijk het oude gemaal slopen en op dezelfde plaats een nieuw gemaal bouwen, maar vanwege de monumentenstatus van het oude gemaal moet naar een andere bouwlocatie worden uitgekeken.

ZUID-HOLLAND

Leiden: de Zwitserse architect Peter Zumthor zal het masterplan gaan ontwikkelen voor de verbouwing van de voormalige meelfabriek 'De Sleutels' in Leiden. Het masterplan gaat uit van de verbouw van het immense complex tot woningen voor verschillende doelgroepen, zoals studenten. Sommige delen van het complex, dat sinds vorig jaar op de Rijksmonumentenlijst staat, krijgen een bestemming als werkruimten, horeca en culturele bestemmingen. De meelfabriek is eigendom van de Stichting Leidse Studentenhuisvesting en de VOF Meelhatten.

NOORD-BRABANT

Breda: de bekende bierbrouwerij Oranjeboom, voorheen bekend onder de naam De Drie Hoefijzers', zal in 2004 de productie in Breda beëindigen. Hiermee komt een einde aan een lange bedrijfsgeschiedenis. De 335 werknemers zullen worden ontslagen, de productie van bier wordt in 2004 geheel geconcentreerd in Dommelen en in België. De Oranjeboombrouwerij is de laatste brouwerij van Breda, en is gehuisvest in monumentale fabrieksgebouwen, die voor een deel nog uit de negentiende eeuw stammen. Pronkstuk van het brouwerijcomplex is het monumentale hoofdkantoor in de stijl van de Amsterdamse School, gebouwd in 1925. Wat er met de gebouwen van de brouwerij na de bedrijfsluiting in 2004 zal gebeuren is nog onduidelijk.

Breda, bierbrouwerij Oranjeboom

ZEELAND

Westdorpe: in het Zeeuws-Vlaamse dorp Westdorpe waren vroeger veel bierbrouwerijen gevestigd. De laatste bierbrouwerij, van de Fa. Van Waes Boots aan de Graafjansdijk, was tot eind jaren zestig nog in bedrijf. Daarna werd het complex dat in de jaren twintig van de vorige eeuw is gebouwd, benut als opslagruimte, de laatste jaren stond de brouwerij leeg. De huidige eigenaars hebben bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg een plan ingediend voor de verbouwing van de bierbrouwerij met de markante koeltoren tot een appartementencomplex met drie wooneenheden.

LIMBURG

Maastricht: in september j.l. is de Historische Vaarroute Maastricht-Vlaanderen officieel geopend. Het gaat hier om een toeristische waterattractie die begint vlak bij het centrum van Maastricht in de historische binnenhaven 'Het Bassin', en die voert langs vele historische elementen. Kazematten, vestingwerken, een monumentale tunnel uit 1825 en twee historische sluizen maken onderdeel uit van een aantrekkelijke route. Met de restauratie van deze vaarroute is bovendien de rechtstreekse vaarverbinding tussen Maastricht en België in ere hersteld. Het traject is onderdeel van de verbindingstussen Maas en Zuid-Willemsvaart. Het project is mede mogelijk gemaakt door een bijdrage van € 15 miljoen uit het Europese Fonds voor regionale Ontwikkeling van de Europese Commissie. De totale kosten van het vaarrouteproject in Maastricht bedragen € 40 miljoen.

Literatuursignalering

1. **Op sporen van het verleden; industrieel erfgoed hart van Zuid Hengelo. Hengelo, projectorganisatie Hart van Zuid, 2002. 94 blz., ill., lit.opg. ISBN 90-80702412. Prijs: € 32,15.**

Hengelo is sinds het midden van de negentiende eeuw uitgegroeid tot een van de belangrijkste industriesteden van Overijssel. Vooral de komst van metaal- en elektronicafabrieken als Stork, Heemaf en Hazemeyer maakten Hengelo tot het industriecentrum van Twente. Ten zuiden van het spoorwegstation, aan de rand van de oude binnenstad, ligt het Storkterrein, een immens groot industriegebied waar het Storkconcern zich in de loop der jaren steeds meer heeft uitgebreid. Binnen afzienbare tijd zal Stork de bedrijfsactiviteiten op deze locatie beëindigen en zal voor het gebied, ook wel 'Hart van Zuid' genoemd, een nieuwe bestemming moeten worden gevonden. Een speciale projectorganisatie 'Hart van Zuid' houdt zich met de toekomstige ontwikkeling van het Storkterrein bezig. Onlangs publiceerde de projectgroep 'Op sporen van het verleden', waarin een inventarisatie is opgenomen van de belangrijkste bedrijfsgebouwen van het Storkterrein. In de overige hoofdstukken wordt de geschiedenis van het Stork-concern beschreven, de geschiedenis van Hengelo als industriestad en in de afsluitende hoofdstukken wordt ingegaan op mogelijke nieuwe functies voor onderdelen van het fabrieksterrein. Het boek is verzorgd uitgegeven, maar heeft een weinig uitnodigende lay-out. De teksten bij het hoofdstuk over de geïnventariseerde objecten zijn dermate klein, dat een vergrootglas of leesbril noodzakelijk is.

2. **Spaarbanken in Nederland; Ideeën en organisatie 1817-1990. Amsterdam, Boom, 2001. 460 blz., ill., lit.opg. ISBN 90-53526439. Prijs: € 40,79.**

Dit boek beschrijft chronologisch de geschiedenis van de spaarbanken vanaf het begin van de negentiende eeuw tot in de jaren negentig van de vorige eeuw. Toen werden de laatste spaarbanken in Nederland opgeheven. Initiatiefnemer van de eerste spaarbanken was de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, die aan het begin van de negentiende eeuw aan de wieg stond van tal van maatschappelijk nuttige voorzieningen als Nutsscholen, badinrichtingen, dorpshuizen, bibliotheken en ook spaarbanken. Het ging de spaarbanken allereerst om de bestrijding van armoede, maar ook speelden denkbeelden over karaktervorming en beschaving een belangrijke rol. In de loop van de twintigste eeuw krijgen bedrijfseconomische motieven steeds meer de overhand en gaan de spaarbanken zich commerciëler opstellen. Ook wordt het productenpakket aanzienlijk uitgebreid; de vele illustraties in het boek laten dit proces op treffende wijze zien. Van reglementen en spaarbankboekjes, tot fraaie affiches en folders, helemaal beantwoordend aan de artistieke smaak van een bepaalde tijd. 'Spaarbanken in Nederland' is mede hierdoor een toegankelijk en voor velen herkenbaar boek geworden, en is bijzonder fraai uitgegeven, voorzien van vele zwart-wit- en kleurenopnamen.

3. **Feis, B.R., H.Hoogendoorn en P.M.Stoppelenburg: Holland in touw; hennep-teelt en touwfabricage in het groene hart. Woerden, groene Hart Producties, 2002. 118 blz., ill., geen ISBN. Prijs: € 13,50.**

Deze uitgave is gepubliceerd als jubileumuitgave van de stichting Werkgroep Behoud Lopikerwaard, die in 2002 vijftig jaar bestaat. De werkgroep staat op de bres voor het behoud van natuur, landschap en monumenten in de Lopikerwaard. In deze streek was de touwfabricage vanouds een prominente tak van nijverheid. De touwfabrieken gaven vele duizenden in deze streek werk. Nu, vijftig jaar later zijn alle touwfabrieken verdwenen, op één na: de touwslagerij van G. van der Lee, waarvan de geschiedenis 450 jaar terug gaat. Touwfabricage is een eeuwenoud puur Hollands bedrijf. In deze uitgave behandelen de drie auteurs de geschiedenis van de hennep-teelt en touwfabricage. Historicus H.Hoogendoorn beschrijft de geschiedenis van het ontstaan van de hennep-teelt en touwfabricage, en beschrijft daarnaast het productieproces. Kunsthistorica P.M. Stoppelenburg beschrijft de invloed van de touwslagerijen en de hennep-teelt op de lokale samenleving, met het accent op de stad Oudewater. Vooral van belang voor de industrieelarcheoloog is het laatste hoofdstuk, waarin historicus B. Feis op zoek gaat naar de nog aanwezige restanten van de touwhistorie, zoals hennepackers, baanschuren en ruïnes van voormalige touwslagerijen. 'Holland in touw' beschrijft op een heldere wijze de geschiedenis van een oer-Hollandse tak van nijverheid, en is fraai geïllustreerd. Het boek besteedt ook aandacht aan de touwfabricage in plaatsen buiten het Groene Hart.

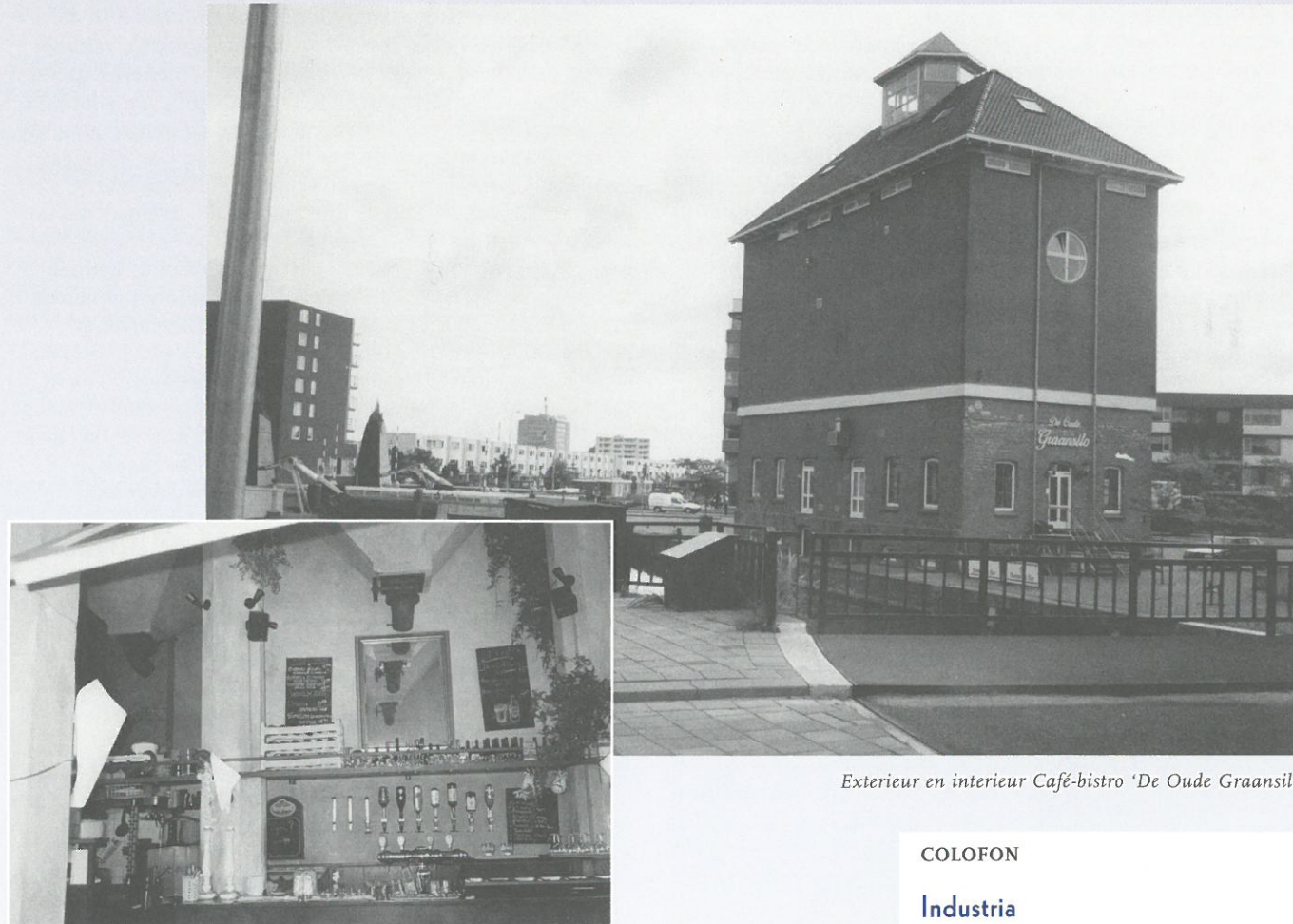
4. **Minderhoud, Huib D.: Velt en Vecht Streekeigen; een impressie van het beheersgebied van Waterschap Velt en Vecht. Coevorden, Waterschap Velt en Vecht, 2000. 118 blz., ill., kaarten. Geen ISBN.**

Het waterschap Velt en Vecht is in 2000 ontstaan uit een fusie van waterschappen in Zuidoost-Drenthe en Noordoost-Overijssel. Ter gelegenheid van dit samengaan is deze uitgave in eigen beheer verschenen, geschreven door de lokale amateur-historicus H.Minderhoud. In veertien hoofdstukken beschrijft de auteur, in samenwerking met andere auteurs, het stroomgebied van het waterschap dat zich nu uitstrekt van Borger in Noordoost-Drenthe tot de Vecht bij Zwolle. Elk hoofdstuk beschrijft een aantal bezienswaardigheden en historische feiten, waarbij het accent uiteraard ligt bij waterbouwkundige zaken als kanalen, bruggen, sluizen en gemalen. Ook wordt veel aandacht besteed aan de geografie en de diverse typen landschappen. Elk hoofdstuk is voorzien van een uitklapbare topografische kaart, waarop een route is uitgestippeld. Het boek is rijk voorzien van kleuren- en zwart-witopnamen. Het boek is uitgegeven in een ringband, maar met een stevige kaft. Een aantrekkelijke cultuurhistorische reisbeschrijving door een uitgestrekt en sterk afwisselend landschap, vlot geschreven voor een groot publiek.

Hengelo, Stork-machinefabriek.

Café-bistro 'De Oude Graansilo', Groningen

Exterieur en interieur Café-bistro 'De Oude Graansilo'

Aan het Winschoterdiep ten zuidoosten van de oude binnenstad van Groningen staat een oude graansilo, waarvan de eerste steen werd gelegd door Dirk Herman Botje in 1898. De bedrijfsactiviteiten in de graansilo werden beëindigd in 1987, waarna een periode van 10 jaar leegstand volgde. In 1998 werd de graansilo verbouwd tot kantoorruimte onder de voorwaarde dat het uiterlijk van het industrieel monument ongewijzigd zou blijven. In de ruimte op de begane grond vestigde Bor Daanen in 1997 een Café-bistro. Hij vertelt graag aan zijn gasten hoe bedrijvig het vroeger was in en om de oude graansilo. In de glorie tijd was het een komen en gaan van boeren uit de omtrek die met paard en wagen, later met een T-Fordje de zakken graan uit de Ommelanden aanvoerden. De zakken werden met een lift omhoog gebracht en boven in de silo gesorteerd. Met een graanmonster togen de boeren naar de korenbeurs voor de prijsbepa-

ling. Met stoomsleepboten werden de goederen via het Winschoterdiep afgevoerd naar de afnemers. Aan de vroegere functie herinneren in het plafond van de bistro nog de trechtermonden van de graansilo's. In de bouwwijze van de silo is een latere aanpassing in de constructie, met dubbele muren, te herkennen. Deze aanpassing werd uitgevoerd om broei in het graan (met als mogelijk gevolg een stofexplosie) te voorkomen. Restaurateur Daanen kookt in Franse stijl met een Spaans tintje en hanteert 'industrieel-erfgoedprijzen': hoofdgerechten kosten rond de € 14,-.

**Café-Bistro 'De Oude Graansilo',
Griffeweg 4, 9724 GG Groningen.
Tel. (050) 313 20 00.**

Ligging ca. 10 minuten lopen vanaf het Hoofdstation. Er is volop parkeergelegenheid aanwezig.
Openingstijden: di-za. vanaf 17.00 uur.
Op zo-ma. enkel besloten partijen.

COLOFON

Industria

Nieuwsbulletin van de 60 bij de Federatie Industrieel Erfgoed Nederland aangesloten organisaties. Het nieuwsbulletin verschijnt vijfmaal per jaar.

'Industria' komt mede tot stand door de financiële medewerking van het Prins Bernhard Cultuurfonds en de Rijksdienst voor de Monumentenzorg.

Redactie-adres:

'Industria', p/a M.N.M. Overbeek (samensteller), Noteboomstraat 61, 8021 WR Zwolle.
E-mail: industria@dolfijn.nl

Kopij voor Industria 2002 nr. 5 s.v.p. toezenden aan de redactie uiterlijk 15 november.

Secretariaatsadres:

CIME (Centrum voor Industrieel en Mobiel Erfgoed), Postbus 92023, 1090 AA Amsterdam, tel. (020) 528 92 43.
E-mail: fien@cime.nl

Internet: www.industrieelerfgoed.nl

Abonnementsopgave:

door overmaking van € 16,- voor de jaargang 2002 op postbankrekening 132802 ten name van Stichting FIEN-Industria, Kruithuisstraat 23, 1018 WJ Amsterdam.

Vormgeving:

Pinxit, Amsterdam.